

MİLLÎ MÜCADELE KARŞITI BİR DEVLET ADAMI: MEHMET ZİVER BEY VE SİYASİ FAALİYETLERİ

CELİL BOZKURT*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde maarif nazırlığı yapan Mehmet Ziver Bey, Mütareke Döneminde Üsküdar Mutasarrıflığı ile Bursa Valiliği yapmıştır. Fanatik bir Hürriyet ve İtilaf taraftarı olan Ziver Bey, görev süresince tam bir Millî Mücadele karşıtı olarak dikkat çekmiştir. Mülkiye kökenli olmamasının getirdiği liyakatsizlik ve İtilaf Devletleri ile yaptığı işbirliği, Ziver Bey'in birçok olumsuz vakada yer almasına neden olmuştur. Ziver Bey, Üsküdar Mutasarrıflığı döneminde, Üsküdar ve çevresinde hüküm süren asayişsizliğin temel sorumlusu olarak görülmüştür. Ziver Bey'in, bölgede hâkim olan Rum çetelerine karşı gösterdiği zafiyet ve Kuva-yı Millîye sempatzımanı olduğu gerekçesiyle Jandarma teşkilatına olan güvensizliği, sorumluluk sahasında birçok istenmeyen vakanın çıkmasına neden olmuştur. Ziver Bey, Millî Mücadele karşıtı faaliyetlerine Bursa Valiliği döneminde de devam etmiş, Bursa'da Yunan İşgal Komutanlığı'yla işbirliği içinde Kuva-yı Millîye taraftarlarının tasfiye edilmesinde etkin rol oynamıştır. Ayrıca Bursa'da Saltanata bağlılık mitinginin toplanmasını organize etmiş, bu sırada Bursa ulema ve eşrafının hazırladığı Kuva-yı Millîye karşıtı beyannameye de öncülük etmiştir. Millî Mücadele karşıtı faaliyetleriyle Türk kamuoyunda infial uyandıran Ziver Bey, Yüzellilikler Listesine alınmak istenmişse de kontenjanın dolması nedeniyle kayıt dışı kalmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Üsküdar Mutasarrıfı ve Bursa Valisi Ziver Bey'in Millî Mücadele'de oynadığı rolü ortaya koymaktır. Bu bağlamda ilk olarak bir eğitimci olan Ziver Bey'in devlet memuriyetinde geçen

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Düzce/TÜRKİYE, c.bozkurt2000@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-6103-1642

faaliyetleri ele alınmıştır. Akabinde Mehmet Ziver Bey'in Mütareke Dönemindeki faaliyetleri, özellikle de Üsküdar Mutasarrıflığı ile Bursa Valiliği Osmanlı arşiv belgelerine dayalı olarak değerlendirilmiştir. Makalenin son kısmında Türkiye Büyük Millet Meclisinde Yüzellilikler ile ilgili yapılan tartışmalar ve Ziver Bey hakkındaki iddialara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Mehmet Ziver Bey, Üsküdar, Kuva-yı Millîye, Yüzellilikler.

A STATESMAN AGAINST THE NATIONAL STRUGGLE: MEHMET ZİVER AND HIS POLITICAL ACTIVITIES

ABSTRACT

Mehmet Ziver Bey, who was the minister of education in different regions of the Ottoman Empire, served as the Governor of Üsküdar and Bursa Governor during the Armistice Period. Ziver Bey, a fanatical supporter of the Liberty and Entente Party, drew attention as a complete opponent of the National Struggle during his tenure. The incompetence of not having a property background and his cooperation with the Entente States caused Ziver Bey to take part in many negative cases. Ziver Bey was seen as the main responsible for the disorder prevailing in Üsküdar and its environs during the Üsküdar Governorate. Ziver Bey's weakness against the Greek gangs that dominate the region and his distrust of the Gendarmerie on the grounds that he was a sympathizer of the Kuva-yı Millîye led to many undesirable cases in his area of responsibility. Ziver Bey continued his activities against the National Struggle during the Governorship of Bursa and played an active role in the elimination of Kuva-yı Millîye supporters in cooperation with the Greek Occupation Command in Bursa. He also organized the meeting of the loyalty to the Sultanate meeting in Bursa, while he also pioneered the declaration against the Kuva-yı Millîye prepared by the Bursa ulema and gentry. Ziver, who aroused indignation in the Turkish public with his activities against the National Struggle, was not registered because the quota was full, even though he was wanted to be included in the 150 personae non gratae.

The purpose of this study is to reveal the role of Üsküdar Governor and Bursa Governor Ziver Bey in the National Struggle. In this context, the activities of Ziver Bey, an educator, in the civil service were discussed first. Subsequently, Mehmet Ziver Bey's activities during the Armistice Period, especially the Üsküdar Mutasarrıflık and the Bursa Governorship, were evaluated based on Ottoman archival documents. In the last part of the article, the discussions held in the Turkish Grand National Assembly about 150 personae non gratae and the allegations put forward about Ziver Bey are explained.

Keywords: Bursa, Mehmet Ziver Bey, National Forces, Üsküdar, 150 Personae Non Gratae.

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra savaş suçlusu olarak görülen İttihat ve Terakki Partisi, 1 Kasım 1918'de İstanbul'da son kongresini topladı. Kongrenin 3. günü İttihatçı liderlerin yurt dışına firar etmesinin anlaşılması üzerine 5 Kasım 1918'de parti, tarihe karıştı. Partinin bazı üyeleri, sonradan Teceddüt Fırkası¹ altında yeniden örgütlendiyse de çok etkili olamadı. İttihatçılar, 1919'da İstanbul'da kurulan bir divan-ı harpte savaş suçlusu ilan edildi. Bir süre Bekirağa Bölüğünde tutuklu kalan bazı İttihatçılar, sonradan Malta Adası'na sürgün edildi. İttihatçıların siyasal hayattan çekilmesiyle birlikte onların bıraktığı boşluğu Hürriyet ve İtilaf Partisi doldurmaya başladı².

Hürriyet ve İtilaf Partisi mensupları, Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinde devletin kritik makamlarını işgal etmeye başladı. Bunlar, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da örgütlediği Millî Mücadele ile başlayan İstanbul-Ankara anlaşmazlığında önemli roller üstlendiler. Hürriyet ve İtilafçılara göre, İttihat ve Terakki'nin sorumluluğunda Birinci Dünya Savaşı'na giren ve mağlup olarak işgale uğrayan devletin kurtuluşu ancak Saltanat hukukuna tam bağlılık ve işgalci güçlerle her konuda anlaşmayla mümkün olabilirdi. İtilafçılar, Kuva-yı Millîye hareketini Saltanat otoritesine karşı yeni İttihatçı bir isyan hareketi olarak görüyordu. Devletin ve milletin selameti için Kuva-yı Millîye ile her bakımdan mücadele edilmesi gerektiğini savunan İtilafçılar, gerektiğinde İtilaf Devletleri ve onun jandarmalığını yapan Yunanlarla işbirliği yapılabileceğine inanıyordu³.

Hürriyet ve İtilaf Partisinin Millî Mücadele'de adından söz ettiren mensuplarından birisi de eğitimci devlet adamı Mehmed Ziver Bey'di. Önce Üsküdar Mutasarrıfı ve sonrasında Yunan işgalinde Bursa Valisi olarak görev yapan Ziver Bey, kamuoyunda Millî Mücadele aleyhtarı kararlarıyla dikkat çekti. Millî Mücadele'nin üzerinden yüz yıl geçmesine rağmen Ziver Bey'in siyasal faaliyetleri bir bütünlük içinde incelenmiş değildir. Genellikle hatırat türü eserlerde Ziver Bey'le ilgili yazılanlar, bölük pörçük bilgilerden ibarettir.

¹ Teceddüt Fırkası, 11 Kasım 1918 tarihinde kuruldu. Fırkanın reisi Hüseyin Hüsni Paşa (Ayandan), ikinci reisleri de İsmail Canpolat (İstanbul mebusu) ve M. Şemsettin Günaltay'dı. Faaliyetleri Mütareke dönemiyle sınırlı kalan fırka, başarılı olamadı. Fırka, Damat Ferit Paşa Kabinesi tarafından 5 Mayıs 1919 tarihli bir Meclis-i Vükela kararıyla feshedildi. Bu konuda bk. Nejla Günay, "Teceddüt Fırkası", **Atatürk Ansiklopedisi**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/teceddut-firkasi>, Erişim tarihi: 20 Eylül 2022

² Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, C 1, 8. Baskı, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987, s.87-93.

³ Selek, **a.g.e.**, s.93-96.

Bu çalışmanın amacı, Mütareke Döneminde Üsküdar Mutasarrıflığı ve Bursa Valiliği'ni üstlenen Mehmet Ziver Bey'in Milli Mücadele'de oynadığı rolü ortaya koymaktır. Tarihsel yönetime uygun olarak hazırlanan çalışma, Osmanlı arşiv belgeleri, TBMM zabıtları ve basılı yayınların incelemesine göre hazırlanmıştır.

I. Memuriyet Hayatı

Ziver Bey, 1869 (H.1286) yılında Midilli'de dünyaya geldi. Kendisi, Midilli'nin köklü ailelerinden Kulaksızzadeler'e mensuptur. Ziver Bey'in babası Mehmed Niyazi Efendi, adada muhtelif görevlerde bulunmuş nüfuzlu bir devlet adamıydı. Ziver Bey, ilköğrenimini Midilli'de sıbyan ve rüştiye mekteplerinde gördü. Sonradan İstanbul'da Mekteb-i Sultani'de eğitimine devam etti. 1888 yılında Mekteb-i Sultani'den mezun olan Ziver Bey, akabinde memuriyet hayatına atıldı⁴.

Ziver Bey'in memuriyet hayatının büyük bir bölümü ülkenin farklı yerlerinde bulunan maarif müdürlüklerinde geçmiştir. Abdülhakim Tuğluk'un yaptığı çizelgeye göre Ziver Bey'in görev yaptığı yerler, buralardaki görevi ve görev süreleri aşağıdaki gibidir⁵:

Görev Yeri	Görevi	Görev Tarihi
Gümölcine	İdadi Mektebi Müdürlüğü	Aralık 1888-Mart 1890
Selanik	İdadi Mektebi Müdürlüğü	Mart 1890-Haziran 1891
Rodos	İdadi Mektebi Müdürlüğü	Haziran 1891-Kasım 1892
Cezayir-i Bahr-i Sefid (Rodos)	Maarif Müdürlüğü	Kasım 1892-Kasım 1896
Halep	Maarif Müdürlüğü	Kasım 1896
İşkodra	Maarif Müdürlüğü	Kasım 1896-Mart 1897
Trabzon	Maarif Müdürlüğü	Nisan 1897-Mart 1899
Edirne	Maarif Müdürlüğü	Nisan 1899-Ocak 1902
Yanya	Maarif Müdürlüğü	Şubat 1902-Ocak 1903
Yanya	Maarif Müdürlüğü	Ocak 1904-Ocak 1905
Kosova	Maarif Müdürlüğü	Ocak 1905-Şubat 1907

⁴ Abdülhakim Tuğluk, **Midillili Mehmed Ziver Bey**, Efe Akademi, İstanbul 20021, s.34-35.

⁵ Tuğluk, **a.g.e.**, s.35-36.

Ziver Bey, Maarif Nezaretinde gösterdiği başarılı ve istikrarlı çalışmalarından dolayı taltif edilerek, gerek ülke içinden ve gerekse ülke dışından kendisine çeşitli nişan ve madalyalar verildi. İlk olarak Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti, Maarif Müdürü Ziver Bey'in "hüs-n-i ifa-yı vazifece meşhud olan sa'y ve gayretine nazaran" Mecidi Nişanıyla taltif edilmesine karar verdi⁶. Yine Trabzon Maarif Müdürü olduğu sırada Ziver Bey, Gümüş Ziraat Madalyasıyla taltif edildi⁷.

Ziver Bey'in en dikkat çeken taltifleri, İran ve Fransa tarafından verilen nişanlardır. İran, Edirne Vilayeti Maarif Müdürü Ziver Bey'e üçüncü dereceden Şir-u Hurşid* nişanı verirken, Fransa Hükûmeti de Ofis D'akademi** nişanı vermeyi uygun buldu. İlgili nişanlar, "müsaade-i seniyye" alındıktan sonra Ziver Bey'e takdim edildi⁸. Ziver Bey'in Yanya Vilayeti Maarif Müdürü olarak önce 1904 yılında "kıdem ve kifayeti cihetiyle şayan-ı taltif olduğu" vurgulanarak taltif edilmesine karar verildi⁹. Ardından 1905 yılında "hüs-n-i hizmetinden ve rütbe-i hâliyesinden terfi" ettirilmesi kabul edildi¹⁰.

Ziver Bey, Kosova Vilayeti Maarif Müdürlüğünün ardından siyasete atılmaya karar verdi. Bu sırada 23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edilmiş ve seçim hazırlıklarına girilmişti. Ziver Bey, mebusluk adaylığını İzmir'den koydu. İzmir kazası, müntehib-i sani seçimlerinde 36 seçim dairesine ayrılarak 30 Ekim 1908'de oy verme işlemleri başlatıldı. Merkez kazadaki seçimler, 12 Kasım'da Belediye Dairesi'nde yapıldı. Merkez kazadaki seçimlerde, 25'i Rum, 4'ü Musevi ve 4'ü Ermeni olmak üzere toplam 112 müntehi-bi sani

⁶ **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT)**, 244/25, Lef 2, 13 Ağustos 1891.

⁷ **BOA. Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)**, 1164/87257, 15 Temmuz 1898.

* İran'da Feth Ali Şah döneminde "nişan-ı Hurşid, nişân-ı Şir-i Hurşid" adlı nişanlar mevcuttu. Bunlar, İranlı önde gelen zümrelere, yabancı elçilere ve askeri görevlilere verilir. Bkz. İbrahim Artuk, "Nişan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 33, 2007, s.156.

** de Ofis D'akademi (Ordre des Palmes Académiques) Fransa'da ilk olarak Napolyon tarafından Paris Üniversitesi'ndeki seçkin akademisyenlere bir madalya olarak verilirken, 1866 yılından itibaren Fransız ulusal eğitim ve kültürüne hizmet eden yabancılara da verilmeye başlandı. 4 Ekim 1955 tarihinde Cumhurbaşkanı Rene Coty tarafından nişan olarak kabul edildi. Bk. <https://amopa.asso.fr/lordre-des-palmes-academiques>, Erişim tarihi: 25 Eylül 2022

⁸ **BOA. Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT)**, 526/67. Lef 3, 27 Ekim 1900.

⁹ **BOA. MF. MKT**, 762/29, 11 Şubat 1904. Ayrıca bk. **BOA. MF. MKT**, 981/40.

¹⁰ **BOA. Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT)**, 981/40, 15 Haziran 1905.

seçildi. İzmir kazası müntehib-i sanilerinin yaptığı seçimlerde eski Kosova Vilayeti Maarif Müdürü Ziver Bey, 12 oy alarak seçimleri kaybetti¹¹.

İkinci Meşrutiyet'in Birinci Meclis-i Mebusan'ı, 18 Ocak 1912 tarihinde padişah tarafından feshedildi. 18 Nisan 1912'de göreve başlayan İkinci Meclis-i Mebusan, Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa'nın önerisiyle Ağustos ayında dağıldı. 27 Eylül 1912 tarihli *Sabah*¹² gazetesine göre Ziver Bey, bir sonraki Meclis-i Mebusan seçimlerine katılmak üzere İzmir'e hareket etti. *Sabah*'ın bu dönemde Hürriyet ve İtilaf Partisinin beyannamelerini yayımladığı ve söz konusu partinin adaylarını tanıttığı göz önüne alınırsa Ziver Bey'in de Hürriyet ve İtilaf Partisinden aday olduğu söylenebilir. Fakat Birinci Balkan Savaşı nedeniyle Meclis-i Mebusan seçimleri yapılamadı. Böylelikle Ziver Bey'in ikinci kez mebus olma girişimi de sonuçsuz kaldı.

İttihat ve Terakki Partisi, 23 Ocak 1913 tarihinde Bab-ı Âli baskınıyla birlikte iktidarı tekrar eline aldı. Darbenin yarattığı kargaşa ortamında Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa, 11 Haziran 1913'te Beyazıt Meydanında bir suikasta kurban gitti¹³. İttihat ve Terakki Partisi, suikastta parmağı olduğu gerekçesiyle çok sayıda Hürriyet ve İtilaf taraftarını tutukladı. İçinde Ziver Bey'in de bulunduğu tutuklular, 18 Haziran 1913¹⁴ günü Sinop'a sürgün edildi¹⁵.

II. Mütareke Dönemi Faaliyetleri

Sürgün sonrasında İstanbul'a dönen Ziver Bey¹⁶, Hürriyet ve İtilaf Partisine mensubiyeti dolayısıyla yeni dönemde padişah Vahdettin ve Damat Ferit Paşa'yla yakın ilişkiler kurdu. Ziver Bey, Mütareke döneminde 19 Kasım

¹¹ Serhan Kemal Saygı, **Meclis-i Mebusan İzmir Mebusları 1908-1918**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014, s.39-40.

¹² **Sabah**, 27 Eylül 1912. Nak. Tuğluk, **a.g.e.**, s.42.

¹³ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 34. Baskı, İstanbul 2017, s.168-169.

¹⁴ **BOA. Dâhiliye Muhasebe Kalemi (DH. EUM.MH)**, 195/66, 5 Ağustos 1919.

¹⁵ **Tanin**, 19 Haziran 1913; İkdam, 19 Haziran 1913.

¹⁶ Mehmet Ziver Bey'in hangi tarihte İstanbul'a döndüğü belli değildir. Fakat harcırah talebinde bulunan Ziver Bey'in verdiği dilekçede sürgün cezasının 23 Temmuz 1915 tarihinde bittiği belirtilmiştir. Fakat Ziver Bey'in geri dönüş tarihi, devlet kurumları arasında kayıtlı olmadığından tam olarak anlaşılamamıştır. Bk. **BOA. DH.EUM.MH.** 188/7; **BOA. DH.EUM.MH.** 196/66.

1919'da kurulan İlä-yı Vatan Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı¹⁷. Cemiyet, kuruluş amacını "maksadımız felah-ı vatan ve millettir, anı da hilafet-i İslamiye ve saltanat-ı uzmâ-yı Osmaniye etrafında toplamakla mümkün'ül husul bulmaktayız" ifadesiyle açıklıyordu. Cemiyet, felah-ı devlet ve milleti gerçekleştirebilmek, padişaha ve mukaddes vatana hizmet etmek için "Anadolu'yu kana bulayan hizb-i kalili" (küçük bir zümre) yani Kuva-yı Millîye'yi ezmek için her türlü vasıtayı kullanacağını vadediyordu. Cemiyetin kurucularından

Şerif Yahya Adnan Paşa, "Millet-i İslam arasına Türklük fikrini sokan" Kuva-yı Millîye diye başladığı konuşmasında¹⁸; "Milliyet ve Türklük kelimeleri ile oynamalarından Arnavutları darılttılar keza Arapları da bu suretle ayırdılar. Bunlar, dört milyon Türk, nasıl hükûmeti idare edebilirler. Maksadımız Millet-i İslamı, fırkaları Padişahımızın başında toplayıp İngilizler vasıtası ile bir sulh yaparak milleti selamete çıkarmaktır." diyordu.

III. Üsküdar Mutasarrıflığı

Millî Mücadele'de Üsküdar ve havalisi, Kuva-yı Millîye için İstanbul ile Ankara arasında iletişimin sağlandığı stratejik bir bölgeydi. Millî Mücadele boyunca Ankara'ya istihbarat ve lojistik desteği ile eleman transferi Üsküdar üzerinden sağlanmaktaydı. Kuva-yı Millîye yanlısı örgütler için Üsküdar, Ankara'ya yapılan yardımların toplandığı ve transfer edildiği bir üs durumundaydı¹⁹. Ziver Bey, 1919 yılının Ağustos ayında Millî Mücadele açısından oldukça kritik bir sahayı kontrol eden Üsküdar Mutasarrıflığına atandı²⁰. Fakat bir süre sonra Ziver Bey, görevinden alınarak yerine Fahreddin Bey getirildi²¹. Daha sonra sabık Üsküdar Mutasarrıfı Fahreddin Bey'in eski görevi ikinci sınıf mülkiye müfettişliğine atanmasıyla birlikte Ziver Bey, yeniden Üsküdar Mutasarrıflığına atandı²².

¹⁷ İsmail Özer, "Mütareke Döneminde Faaliyet Gösteren Kuvayı Millîye'ye Muhafif, İngilizlere Muhib Cemiyetlerden İlä-yı Vatan Cemiyeti", **Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi**, C 13, S 29, Mart 2020, s.452.

¹⁸ Özer, a.g.e., s.456.

¹⁹ Ercan Karakoç, "Millî Mücadele'de Üsküdar", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu II**, C 2, İstanbul 2004, s.151-159.

²⁰ **BOA. İrade Dosya Usulü (İ.DUİT)**, 43/16, 1 Ağustos 1919; **BOA. BEO**, 4585/343816, 3 Ağustos 1919.

²¹ **BOA. İ.DUİT**, 43/44, 14 Mart 1920.

²² **BOA. BEO**, 4627/347009, 19 Nisan 1920.

Ziver Bey, Üsküdar'daki asayişsizliğin temel nedeni olarak Kuva-yı Millîye'nin bölgedeki faaliyetlerini görmekteydi. Bu konuda Dâhiliye Nezaretine 31 Mayıs 1920 tarihli bir rapor sunan Ziver Bey, Üsküdar'daki asayiş sorunları üzerine ayrıntılı bilgiler verdi. Raporda Üsküdar Jandarma Taburu, Kuva-yı Millîye'ye göz yummakla ve hatta ona destek vermekle suçlanıyordu. Rapora göre, Üsküdar Jandarma Kumandanı Remzi Bey, ahaliye binlerce silah dağıtmış ve silahların büyük bir kısmını Kuva-yı Millîye'ye sevk etmişti. Üsküdar'dan 100'e yakın subay ve asker firar ederek Kuva-yı Millîye'ye iltihak etmişti. Üsküdar Taburunun geri kalanı da firar hazırlığında veya İstanbul-Ankara arasındaki iletişimi sağlamakla meşguldü²³. Ziver Bey, Dâhiliye Nezareti, Harbiye Nezareti ve Umum Jandarma Kumandanlığına sunduğu 7 Haziran 1920 tarihli raporda Üsküdar'da asayişin sağlanması için 5 maddelik bir öneri sundu. Bu maddelerden birinde artık görevini yapamaz duruma gelen jandarma teşkilatının tasfiye edilmesini, jandarma subayı yetiştiren okullar üzerindeki Umum Jandarma Kumandanlığının yetkisinin sınırlandırılmasını ve jandarma taburlarının mülki amire bağlanmasını öneriyordu. Ziver Bey'in jandarma teşkilatını, şerir ve *hazele* sıfatlarıyla suçlaması, büyük üzüntü ve tepkiyle karşılandı. Üsküdar Jandarma Tabur Kumandan Vekili Yüzbaşı Nuri Efendi, bu suçlamaların muhatabı olmadığını ve bu şartlarda vazifesini yapamayacağını bildirdi. Ayrıca Ziver Bey'in hitabını düzeltmesi için gerekenin yapılmasını istedi²⁴.

Ziver Bey'in farklı devlet kurumlarına sunduğu raporlarda Kuva-yı Millîye'yi birçok yönden suçladığı görülmektedir. Ziver Bey, İstanbul Vilayetine gönderdiği 27 Haziran 1920 tarihli raporda Kuva-yı Millîyeci bazı "çeteler", bunların reisleri ve yaptıkları faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Yazdığına göre Karamürsel, Yalova, Adapazarı ve Kandıra'da etkili olan Kuva-yı Millîye "çeteleri", 14 Haziran'da Gebze ve 18 Haziranda da Ömerli'yi işgal etti. Gebze'de kaza kaymakamı Ahmed Bedevi Bey, Müftü Zeynelabidin ve Jandarma Kumandanı Şerafeddin Efendi hanesinden alınarak hapsedildi. Ziver Bey, baskını gerçekleştiren "çete" reisinin polislikten gelme Fuad adında biri olduğunu ve kumandan vekilinin de Bursa Mektebi muallimlerinden Rıza Efendi olduğunu belirtiyordu. Raporda maktul Yahya Kaptan avanesinden

²³ Süleyman Beyoğlu, "I. Dünya Savaşı'nda ve Millî Mücadele Yıllarında Üsküdar (1915-1922)", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IV*, C II, İstanbul 2006, s.290-291.

²⁴ Beyoğlu, a.g.m., s.292.

Üsküplü Karabekir, Çerkes Kazım, Denizli eşrafından Haşım, Büyük Kara Arslan ve Kaplan gibi “çete” reislerinin kimliklerinin açığa çıktığı vurgulanıyordu²⁵.

Ziver Bey, “çetecilerin” Darıca ve Hereke’ye bir heyet göndererek bu bölgelerden maktu 3.000 kûsur lira para talebinde bulunduğunu, ayrıca Hereke’deki Fabrika-i Hümayundan 1.500 yüz metre kumaş aldırıldığını vurguluyordu. Bunlara ilaveten 1898 doğumlu gençlerin askere alınması konusunda “ilanat ve icraatda” bulunan “çetecilerin”, Hereke civarında bir iki tren rayını sökerek İzmit’ten gelen trenlerin İstanbul’a gitmesine engel olduğunu iddia ediyordu. Ziver Bey’in raporuna göre, Ömerli’yi basan Kuva-yı Millîye “çeteleri”, şehirdeki dükkân ve haneleri yağmalarken, aynı zamanda jandarmanın silah ve cephanesini, süvarilerin de bir takımını ele geçirdi²⁶. Raporun en dikkat çekici tarafı, Ziver Bey’in çapulcu olarak tanımladığı Yahya Kaptan, Kara Arslan ve Küçük Arslan gibi Kuva-yı Millîye “çetelerinin” Harbiye Nezaretinden Şevket Turgut, Mustafa Fevzi, Cevad ve Küçük Cemal Paşalar tarafından himaye edildikleri iddiasıydı. Ziver Bey, iddiasına dayanak olarak Harbiye Nazırı Cemal Paşa’nın 11 Ocak 1920 tarihinde Jandarma Umum Komutanı Miralay Hilmi Bey’e gönderdiği Kuva-yı Millîye reisi Manastırlı Arslan’a fena muamele edilmemesi yönündeki telgrafı kanıt gösteriyordu²⁷. Ziver Bey, Cemal Paşa’nın telgrafını alan Hilmi Bey’in Arslan “çetesinin” üyelerini dağıtmakla yetindiğini fakat “çete” mensuplarının sonradan Beykoz’da bulunan Kuva-yı Millîye’ye katıldığını ileri sürüyordu²⁸.

Ziver Bey, Kuva-yı Millîye’ye karşı mücadelede Kuva-yı İnzibatiye’den azami ölçüde yararlanıyordu. Bu sırada Kartal kazasına bağlı Paşaköy, kimliği belirsiz kişiler tarafından yakıldı. Üsküdar Jandarma Taburunun yetersiz olmasından dolayı Ziver Bey’in komutasında 450-500 kişilik bir Kuva-yı İnzibatiye’nin oluşturulması kararlaştırıldı²⁹. Teşkilat-ı Mahsusacı Hüsamet’in Ertürk’e göre Ziver Bey, Kuva-yı İnzibatiye’yi Beykoz’da Kürt Salih namıyla bilinen bir oduncuyla ortağı bir Ermeni’nin nakdi yardımlarıyla kurmuştu. Ziver Bey’in, Kuva-yı İnzibatiye ile Ömerli-Şile yolunu kesmesi üze-

²⁵ BOA. Dahiliye Asayiş Kalemi (DH.EUM.AYŞ), 42/12. Lef 2, 17 Haziran 1920.

²⁶ BOA. DH.EUM.AYŞ, 42/12. Lef 2, 17 Haziran 1920.

²⁷ Bahsi geçen telgraf için bk. BOA. DH.EUM.AYŞ, 42/12. Lef 10, 11 Ocak 1920.

²⁸ BOA. DH.EUM.AYŞ, 42/2. Lef 23, 17 Haziran 1920.

²⁹ BOA. DH.EUM.AYŞ, 42/64, 1 Temmuz 1920.

rine Kuva-yı Millîye Komutanı Nazmi Bey, Ziver Bey'i gecelediği Beykoz Karakolu'nda bir baskınla ele geçirmek istedi. Fakat o gece Ziver Bey, tesadüfen bir motorla Yeniköy'e gitmişti. Bu esnada karakolda bulunan Kuva-yı İnzibatiye Başkomiseri Mazlum Bey, eşyalarını ve silahını bırakarak kaçmayı başardı. Baskında Kürt Salih ele geçirilmiş ise de sonradan firar etmeyi başardı. Anadolu Ajansı'nın bu tarihlerde Beykoz'un millî kuvvetler tarafından ele geçirildiği haberini vermesinin nedeni bu baskındı³⁰.

Ziver Bey, Kuva-yı Millîye ile mücadelede İngilizlerle ortak hareket ediyor, bölgede etkili olan Rum çetelerine karşı da müsamahakâr davranıyordu. 20 Haziran 1920 tarihinde Alemdar yönüne gitmekte olan bir İngiliz müfrezesi, yolunu kaybederek Polonezköy civarına ulaştı. Burada İngiliz müfrezesiyle Ömerli Takım Kumandanı Mülazım-ı evvel Nazmi Efendi'nin başında bulunduğu Kuva-yı Millîye arasında bir çatışma meydana geldi. Nazmi Efendi, çatışmada ele geçirdiği bir İngiliz zabiti ile çavuşunu önce Ömerli'ye, sonra da Şile'ye götürdü. Ziver Bey, olayın duyulması üzerine bir İngiliz harp gemisiyle Şile'ye hareket etti. Fakat esir alınan askerlerin üç gün Şile'de kaldıktan sonra Adapazarı'na sevk edildiği anlaşıldı³¹.

Ziver Bey, İtilaf Devletlerinin şımarttığı ve maddi olarak desteklediği Rum çetelerinin Kuva-yı Millîye kadar zararlı olmadığı kanaatindeydi. Bu ikircikli bakış açısı, bölgedeki Müslümanların sıkça Rum çetelerinin baskınına uğramasına neden oluyordu. Öyle ki, Şile'nin Müslüman ahalisi Yeniköylü Rum çetelerine karşı Ziver Bey'den ümidini keserek Kuva-yı Millîye'den yardım istemeye başlamıştı. Bu bağlamda Şile'nin farklı mahallerinden Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgraflarda Yeniköy Rumlarının zulmünden şikâyet ediliyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 12 Aralık 1920 tarihli bir yazıyla Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan tedbir alınmasını rica etti. Cemal Paşa, çetelerle mücadelede jandarmanın yetersiz olduğunu vurgulayarak Şile'de gerekli tedbirlerin alındığını ve Gebze'ye de bir müfrezeye gönderileceğini bildirdi³².

³⁰ Hüsamet'in Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, Sebil Yayinevi, İstanbul 1996, s.361-362.

³¹ BOA. DHEUM.AYŞ, 43/8, 1 Temmuz 1920.

³² Murat Aydoğdu, "Kocaeli Yarımadası'nda Karakol Cemiyeti-Mustafa Kemal Paşa Rekabeti ve Yahya Kaptan Olayı II", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 26, S 76, 2010, s.178-179.

IV. Bursa Valiliği

Üsküdar Mutasarrıflığı döneminde tartışmalı icraatlarıyla dikkat çeken ve İstanbul hükûmetiyle Temsil Heyeti arasında bir krize neden olan Ziver Bey, 1920 Temmuzunda Üsküdar Mutasarrıflığından ayrıldı. Yerine 22 Ağustos 1920 tarihinde İzmir Mutasarrıfı İhsan Adil Bey tayin edildi. Ziver Bey, Damat Ferit Paşa'nın 5. Hükûmeti döneminde Meclis-i Vükela kararıyla Hüda-vendigar Valiliği'ne vekâleten fakat sonradan irade-i seniyye kararıyla asaleten atandı³³.

Bursa, 8 Temmuz 1920 tarihinden itibaren Yunan işgali altındaydı. Şehirde bir işgal idaresi kuran Yunanlar, özellikle Hürriyet ve İtilaf taraftarı memurlarla sıkı bir işbirliği halindeydi. Damat Ferit Paşa, şehirdeki Kuva-yı Millîye taraftarlarını sindirmiş ve kritik mevkilere kendi adamlarını yerleştirmişti³⁴. Damat Ferit Paşa, Kuva-yı Millîye'ye karşı Saltanat idaresinin bir koruyucusu olarak gördüğü Yunan kuvvetleriyle işbirliğini kaçınılmaz görmekteydi. Ziver Bey, Damat Ferit Paşa Hükûmetinin otoritesini kurmak amacıyla vilayete gönderilen bir görev adamıydı.

Ziver Bey, Bursa'ya varışını, şehirdeki ahvali ve Yunan işgal güçleriyle olan teması hususunda Dâhiliye Nezaretini 30 Ağustos 1920 tarihli bir raporla bilgilendirdi. Ziver Bey'in raporu şöyleydi³⁵:

“Devletlü efendim hazretleri,

Ağustosun yirmi dokuzuncu günü Dersaadetden hareket ve akşam üzeri Bursa'ya muvasalat olundu. İstasyonda erkân ve memurin, ulema ve cemaat-i gayri müslime rüesası, eşraf ve müttehizan-ı memleket (memleketin ileri gelenleri) ve vaktin akşam olmasına rağmen birçok ahali tarafından pek samimi bir hürmetle istikbal olduğum gibi akşamı da yadigar-ı âli-i nezaretpenahileri olan daire-i belediye-i kebir salonunda müctemi züvar (ziyaretçiler) ile temas ve müsahabatda bulundum.

Yevm-i işgalden beri Yunan Merkez Kumandanlığı tarafından işgal edilmiş olan daire-i vilayetden makam-ı vilayet salonunun vürud-u

³³ BOA. Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 252/36, 2 Ağustos 1920; BOA. Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH.KMS), 59/16, 2 Eylül 1920.

³⁴ Celil Bozkurt, “Millî Mücadelede Bursa Uleması: Yunan İşgalinde Bursa'da Saltanata Bağlılık Mitingi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 37, S103, Mayıs 2021, s.91.

³⁵ BOA. DH.KMS, 59/16, 30 Ağustos 1920. Ayrıca bk. Tuğluk, a.g.e., s.47-48.

acizanem haberi üzerine tahliye kılınmış olmasına mebni bugün alessabah daire-i vilayete gelerek müstainen bi-inayetillahi teala ifa-yı vazifeye mübaşeretle rüesa-yı idare ve memurin-i kalemiyenin tebrikatı kabul olunduktan sonra işgal merkez kumandan-ı nazırı Mösyö Dimitri Patris ile görüşüldü. Mümaileyh pek samimi bir hürmet ve ciddi bir nezaket ibraz ile beraber Hükûmet-i Osmaniye umuruna müdahale manasını tazammun etmemek üzere elyevm müstakar (yerleşmiş) görünen emniyet ve inzibatın havalı-i vilayete kadar teşmili uğrunda taraf-ı acizanemden arzu ve talep edilecek her dürlü muavaneetin ibrazına amade bulunduğunu ifade etmiş ve bilmukabele teşekkür edilmiştir.

İşgal fırka kumandanı General Mösyö Çeroli ve Fransız Devlet-i fehmanesinin mümessil-i askeriyesi olarak Bursa'da bulunan Mösyö Brusso ve İtalya ve İspanya konsolosu vekilleriyle de görüşüldükten sonra mümaileyhanın ibraz edecekleri hissiyatın ve o babdaki tahassüsat (hisler) ve mütalat-ı acizanemin birkaç gün sonra takdim edeceğim raporlarla arzına müsaraat olunacağı maruzdur. Ol babda emr-i ferman Hazreti menlehü'l emrindir.”

Ziver Bey'in raporu, Bursa valisi olarak şehirde uygulayacağı politikaların esasları hususunda bazı ipuçları vermektedir. Özellikle Yunan İşgal Merkez Kumandanı Dimitri Patris'ten sağladığı izlenimler, kendisinin Yunanlarla eşgüdümlü olarak hareket edeceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim Ziver Bey'in sonraki icraatları bunu teyit etmektedir. Türk Genelkurmayının istihbarat örgütü *Askeri Polis*'in bir görevlisi raporunda Ziver Bey hakkında şu bilgileri vermektedir³⁶:

“Bursa Valisi Ziver Bey, bir merasim sırasında konuşurken, artık Yunanlarla dost ve kardeş olduklarından, kendileriyle iyi geçinmenin lüzumundan bahsetmiştir. Daha sonra konuşan Yunan işgal kuvvetleri komutanı ‘Biz, hiçbir zaman Türkleri kardeşliğe kabul etmeyiz. Bu kardeşliği Harb-i Umumi’den evvel icra etmeyi istemediniz, bugün taz-yik altında kardeş olduğumuzu söylüyorsunuz. Yunanlarla Türkler hiçbir zaman kardeş olamazlar’ şeklinde gayet zıt bir konuşma yapmıştır. Bundan ahali-i İslamiye pek müteessir olmuştur.”

³⁶ Hamit Pehlivanlı, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s.114.

Yunan Kralı Konstantin, Anadolu'daki Yunan işgal birliklerini teftiş ve onlara moral vermek amacıyla 12 Haziran 1921'de İzmir'e geldi. Senenin sonuna doğru Konstantin'in Bursa'yı da ziyaret etmesi gündeme geldi. Bursa Valisi Ziver Bey'i ziyaret eden Yunanların işgal merkez komutanı Çeroli, İzmir Genel Karargâhı Başkumandanı General Papulas ve Yunan Kralı Konstantin'in birkaç gün içinde Bursa'yı teftiş edeceğinden bahisle Kralın kalması için Hünkâr Köşkü'nün³⁷ hazırlanmasını istedi. Bunun üzerine 21 Aralık 1921 tarihli bir yazıyla Dâhiliye Nezareti'ni bilgilendiren Ziver Bey, Kralın kalması için belediye başkanının "mefruş, muntazam ve müstemilatlı" konağının uygun olduğunu fakat yine de Hünkâr Köşkü'nün hazırlanmasında bir mahzurun olup olmadığını sordu³⁸. Dâhiliye Nezareti, 26 Aralık 1921 tarihinde Ziver Bey'e gönderdiği cevapta, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında henüz bir "münasebet-i siyasiye tesis etmediğinden" Yunan Kralının Bursa'da bir "misafir-i padişahi" olarak telakki edilemeyeceğini ve Hünkâr Köşkü'nün hazırlanmasının uygun olmayacağını bildirdi. Buna ilaveten eğer Yunanlar zorla Hünkâr Köşkü'nü işgal ederse de buna karşı konulamayacağından durumun kabul edilmesini öğütledi³⁹.

Ziver Bey'in Kuva-yı Millîye ile mücadelesinde en büyük destekçileri kendisi gibi Hürriyet ve İtilaf Partisi mensuplarıydı. Bunların içinde Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi'nin ayrı bir yeri vardır. Kuva-yı Millîye karşıtı faaliyetlerinden dolayı daha önce 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey tarafından sürgün edilen Ömer Fevzi Efendi, Bursa'nın Yunan işgaline girdiği sırada Bursa'ya döndü. Ziver Bey, Meşihat Dairesi'ne sunduğu 8 Eylül 1920 tarihli bir yazıda Ömer Fevzi Efendi'nin sürgün kararının herhangi bir mahkeme kararına dayanmadığını vurgulayarak kendisinin "ilim ve fazlına binaen" yeniden Bursa Müftülüğüne tayin edilmesini istedi⁴⁰. Ömer Fevzi Efendi'nin Bursa Müftülüğüne getirilmesiyle birlikte şehirde gizli faaliyet gösteren Kuva-yı Millîyeci şahıslar deşifre edilerek tasfiye edildi.

³⁷ Hünkâr Köşkü, Bursa'da Uludağ eteklerinde Temenyeri semtinde bulunmaktadır. Sultan Abdülmecit'in 1844 yılında Bursa'yı ziyareti dolayısıyla Bursa Valisi Mehmet Salih Bey tarafından bir "av köşkü" olarak yaptırılmıştır. Köşkte 1844'te Sultan Abdülmecit, 1862'de Sultan Abdülaziz ve 1909'da da Sultan Mehmet Reşat konaklamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün de sıkça ziyaret ettiği köşk, 2003 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından müze olarak hizmete sunulmuştur. Bk. http://www.bursadakultur.org/koskler_bursa.htm, Erişim tarihi: 25 Eylül 2022

³⁸ BOA. DH.KMS, 60/37. Lef 2, 21 Aralık 1921.

³⁹ BOA. DH.KMS, 60/37. Lef 4, 21 Aralık 1921.

⁴⁰ Meşihat Arşivi (MŞH). SAİD 244-16-13.

Ziver Bey'in Bursa'daki en dikkat çekici faaliyetlerinden birisi, 2 Eylül 1920 tarihinde Bursa'da toplanan saltanata bağlılık mitingine liderlik etmesidir. Ziver Bey, Yunan güdümünde toplanan mitingde padişah Vahdettin'in fermanı hümayununu okudu. Ulemadan Mustafa Asım Efendi, Bursa uleması olarak 21 Nisan 1920 tarihinde Ali Fuat Paşa'nın refakatinde imzaladıkları fetvayı kendilerine zorla imzalatırıldığı gerekçesiyle reddettiklerini açıkladı. Buna ilaveten Hilafetten asla ayrılmayacaklarına dair söz verdi. Miting sonunda Bursa ulemasının saltanat ve hilafete tam bağlılığını içeren bir beyanname hazırlandı. Beyanname Kuva-yı Millîye, ülkede "katli-i nüfus, gasb ve garet" yapmakla suçlanıyordu⁴¹.

Ziver Bey'in Kuva-yı Millîye ile olan mücadelesi, Bursa Valiliği döneminde etkin şekilde devam etti. Yunan işgalinde Bursa'da bulunan Kuva-yı Millîye yanlısı gazeteci Mümtaz Şükrü (Eğilmez) Bey'in yazdığına göre, Kuva-yı Millîyeciler, Birinci İnönü Savaşı'nın ardından 21 Ocak 1921'de kurulan bir Yunan harp divanında yargılanmaya başladı. Aralarında Mümtaz Şükrü Bey'in de bulunduğu millîciler, Bursa'da gizlice birleşerek Yunan ordusunun harekâtını şifre ve diğer araçlarla düşmana bildirmekle ve aynı zamanda geride bulunan Yunan ordusunun güvenliğini tehlikeye atmakla suçlanmaktaydı. Bursa Valisi Ziver Bey, mahkemede Kuva-yı Millîyeciler aleyhinde ifade verdi. Bu bağlamda Mümtaz Şükrü Bey'in ilerici bir Kemalist olduğunu iddia eden Ziver Bey, ısrarla Kuva-yı Millîyecilerin tutuklanmasını istiyordu⁴².

Dâhiliye Nezareti'nden Bursa Valisi Ziver Bey'e gönderilen 8 Ağustos 1920 tarihli bir yazıda *kuva-yı bağıye* olarak nitelenen Kuva-yı Millîye "çetelerinin" Orhangazi ve Gemlik'te halktan zorla para ve silah topladığı, ayrıca eli silah tutan şahısları cebren kendine ilhak ettiği vurgulanıyordu. Yazıda Gemlik'e gelen Orhangazi Ermenilerinin, Yunanların ileri harekâtıyla birlikte harekete geçerek "hiss-i intikam" ile Müslüman köylerini basıp tahrip edebileceğine dikkat çekiliyordu. Bu şekilde "Kuva-yı bağıye" ile Ermeni çeteleri arasında baskıda kalan "millet-i İslamiye'nin" hükümet güçleri tarafından kurtarılması isteniyordu⁴³.

⁴¹ Bozkurt, a.g.m., s.91-94.

⁴² Mümtaz Şükrü Bey'in Yunan harp divanının toplantı tarihi olarak verdiği 21 Ocak 1921 sorumlu olmalıdır. Çünkü Bursa Valisi Ziver Bey, 22 Kasım 1920 tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından görevinden azledilmişti. Dolayısıyla Ziver Bey'in ilgili tarihte harp divanında ifade vermesi beklenemez. Bu hususta bk. Mümtaz Şükrü Eğilmez, **Millî Mücadele'de Bursa**, (Yay Haz. İhsan Ilgar), Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, s.77-79.

⁴³ **BOA. Dahiliye Şifre Kalemi (DH.ŞFR)**, 660/161, 8 Ağustos 1920.

Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Temsil Heyeti'nin Ankara'da 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açması, İstanbul hükûmeti ve Saltanat çevrelerinde tepkiyle karşılandı. TBMM'yi Saltanat idaresine karşı bir isyan olarak yorumlayan hükûmet, Ankara'ya geçen milletvekilleri hakkında takibat başlattı. Milletvekillerinin memleketlerinde bulunan hane, iş yeri ve mal varlıklarına el konuldu. Bu durumun yansımalarını Bursa vilayetinde de görmek mümkündür. Dâhiliye Nazırı Ahmed Reşid (Rey) Bey, 26 Ağustos 1920 tarihinde Bursa Valiliğine gönderdiği bir yazıda, vilayetten “mukarrerat ve harekât-ı şekavetkaraneye iştirak etmek üzere Ankara Meclisine aza sıfatıyla” giden şahısların kimler ve geride bıraktıkları mal varlıklarının ne olduğunun tespit edilmesini istedi⁴⁴. Ziver Bey, Dâhiliye Nezaretine sunduğu 11 Ekim 1920 tarihli raporunda Bursa'dan TBMM'ye katılmak üzere Ankara'ya geçen şahıslar ve malvarlıkları hakkında şu bilgileri veriyordu⁴⁵:

1. Operatör Emin (Erkul) Bey: Doktor Yüzbaşılığından müstafi, Vilayet Sıhhiye Müdüriyeti ve Guraba Hastahanesi Ser Tabibi ve Belediye Riyaseti'nde ve Tababet-i Hususiyede bulunmuştur. Emin Bey'in Çekirge Caddesinde 8-10 bin lira değerinde bir hanesi ve 2.000 lira kıymetinde mafuşat ve eşyası mevcuttur.
2. İstanbul Millet Meclisine mebus tayin olunmuş olan Osman Nuri (Özpay) Bey: Orman eski müfettişi İsmail Bey'in hanesinde önemsiz bazı eşyası mevcuttur.
3. Alacamescid Mahallesi'nden Erzurumlu Hafız Salih Efendi: Hafız Salih'in 1.000 lira kıymetinde yalnız bir hanesi mevcuttur.
4. Alaaddin Mahallesi'nden Şeyh Servet (Akdağ) Efendi: Malı yoktur.
5. Babazakir Mahallesi'nden Saruhan Mebusluğuna tayin edilmiş olan Celal (Bayar) Bey: Aynı mahallede hasarlı bir hanesi mevcuttur.
6. Muhiddin Baha (Pars) Bey: Malı yoktur.

1920 yılı Eylül ayında Bursa Valiliğine getirilen Ziver Bey, Sadaretin 22 Kasım 1920'de Dâhiliye Nezaretine sunduğu yazıyla azledildi. Yerine Sadaret

⁴⁴ BOA. Dâhiliye İdare-i Umumiye (DH.İ.UM), 19/1, 26 Ağustos 1920.

⁴⁵ Bu şahıslardan Operatör Emin Bey, Osman Nuri Bey, Şeyh Servet Efendi ve Muhittin Baha Bey, TBMM'nin 1. Dönem Bursa Milletvekilleri olmuşlardır. Erzurumlu Salih Efendi, Erzurum ve Celal Bey ise Saruhan Milletvekilliğine seçilmiştir.

eski müsteşarı Emin Bey tayin edildi. Ziver Bey'in Bursa Valiliğinden sonraki yaşamına dair bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bazı arşiv belgeleri, Ziver Bey'in sonraki sürecine dair bilgiler vermektedir. Muhasebe Müdüriyet-i Âliyesine yazılan 16 Ağustos 1922 tarihli bir yazıda Bursa Valiliği döneminde Matbaa Müdüriyetine tayin edilen Enver Efendi'ye karşılıksız maaş veren Ziver Bey'den söz konusu meblağın geri alınmasına dair bir bilgi bulunmaktadır⁴⁶. Başka bir belgede Ziver Bey'in buna itiraz ettiği ve durumun araştırılmasını istediği görülmektedir⁴⁷.

Bursa Bidayet Mahkemesi, Ziver Bey'in Bursa Valiliği döneminde onun sadık adamlarından İstanbullu Arab Cemil Yaşar'ı Hıyanet-i Vataniye kapsamında üç sene kürek cezasına çarptırdı. Bu konuyu görüşen TBMM'nin 22 Nisan 1923 tarihli oturumunda söz alan Biga Milletvekili Hamid Bey, Ziver Bey'in "fırar" ettiğine dair sözler sarf etti⁴⁸. Fakat böyle bir firarın doğru olup olmadığı, doğrusa bu firarın ülke dışına mı yoksa ülke içinde herhangi bir yere mi olduğu belli değildir.

V. Yüzellilikler Tartışmasında Ziver Bey

Millî Mücadele'nin lider kadrosu, zaferin kazanılmasından sonra Millî Mücadele aleyhinde çalışmış ve ülkesine ihanet etmiş şahısların yargılanmasında hemfikirdi. Fakat Lozan Antlaşması'nda uluslararası hukukun teamülü gereği bir genel affın gündeme gelmesi beklenmekteydi. Nitekim İtilaf Devletleri adına İngiliz Heyeti Başkanı Lord Curzon, "Azınlıklar Meselesi" hakkında yaptığı konuşmada hem Türk hem de Yunan tarafına bir genel af ilan etmeleri çağrısında bulundu. Fakat İsmet Paşa başkanlığındaki Türk Heyeti, 150 Türk vatandaşının genel affın dışında tutulmasını istedi. Böylelikle genel af konusu Lozan Barış Antlaşması'na bir beyanname olarak girerken, *Yüzellilikler* konusu da beyannameye bağlı bir protokolle karara bağlandı⁴⁹.

Yüzellilikler'in kimler olacağı konusu TBMM'nin 16 Nisan 1924 tarihli gizli oturumunda etraflıca ele alınmaya başladı. Fethi (Okyar) Bey'in başkanlık ettiği Meclis'te İçişleri Bakanı Ahmet Ferit (Tek) Bey, 150 kişinin tespiti işi-

⁴⁶ BOA. Dahiliye Umur-ı Mahalliyye ve Vilayat Müdürlüğü (DH.UMVM), 48/20, 16 Ağustos 1922.

⁴⁷ BOA. DH.UMVM.125/79, 4 Kasım 1922.

⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), Devre 1, C 27, İçtima 197, 22 Nisan 1923, s.429-434.

⁴⁹ Sedat Bingöl, *Yüzellilikler Meselesi*, Dorlion Yayınları, Ankara 2020, s.88-94.

nin Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından yapıldığını ve listenin başlangıçta 600 kişiye ulaştığını vurguladı. Bakan ayrıca, ellerinde 150, 300, 600 kişilik defterler ile uyrukluktan çıkarılanlara dair bir defterin daha bulunduğunu hatırlatarak bunların içinden 150 kişinin seçileceğini belirtti⁵⁰. Meclis'te yapılan sert ve yorucu tartışmalarda ismi öne çıkan *Yüzellilik* adaylarından birisi de Millî Mücadele yıllarında Üsküdar Mutasarrıflığı ve Bursa Valiliği yapan Ziver Bey'di. Bu konuda söz alan Cebelibereket (Osmaniye) Milletvekili İhsan Bey, şunları ifade ediyordu⁵¹:

“...Mademki 150 kişi kadar adam çıkaracağız, bu 150 kişinin çıkarılmasında, istikbâlde kendilerinden daha ziyade fenalık gelebilecek olanları ayırmak lâzımdır. Bendeniz şunu arz edeyim ki tahkikat yaptım. Meselâ bir tanesini biliyorum ki; o deftere girmemiştir. O da Üsküdar Mutasarrıfı Ziver. Şimdi Beyefendiler; Üsküdar mutasarrıfı Ziver (lanet sesleri.) Kendisinde hayata sahip oldukça, yani dünyanın havayı nesimini teneffüs ettikçe mutlaka Türkiye'nin, mutlaka Cumhuriyetin, mutlaka harekâtı milliye'nin biâman düşmanıdır. Bu Üsküdar Mutasarrıfı imiş de, kabineye dâhil değildir de, filân bilmem neye dâhil değildir dersiniz hainleri bırakırız. Bunu listeden çıkarırız dersiniz büyük hata etmiş olursunuz.”

İhsan Bey'in sözünü kesen Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, “O, bitmiştir İhsan Bey, çürüktür, o çürüktür” diye cevap verince İhsan Bey, şunları ilave etti⁵²: “Hayır, efendim bitmemiştir. Tahkikat yapınız, eğer Üsküdar Mutasarrıfı Ziver'in Türkiye'de durması için ufak bir zan hâsil olursa, kalsın. Muahharen Bursa valisi olan Ziver'dir. Onun için Dâhiliye Vekili muhtereminden çok rica ediyoruz. Ne olursa olsun bu 150 kişilik listeye bu da girsin, Üsküdar mutasarrıfı Ziver de girsin.” İhsan Bey'e katıldığını ifade eden Ahmet Ferit Bey de şunları ifade ediyordu⁵³:

“Efendim İhsan Beyefendinin arzusuna bendeniz de iştirak etmek isterim. Ziver Bey namında birisi vardır ki âdi ve alçak bir adamdır. Hiç şüphe yoktur, o altı yüz veya üç yüzlük defterin içindedir. Yani yüz elliye çıkacak bir adam gözükmemiştir. Şimdi başka birini çıkarırız, onun yerine Ziver Beyi koruz.

⁵⁰ **TBMM, Gizli Celse Zabıtları (GCZ)**, Devre 2, C 4, 39. İnikat, 2. Celse, 16 Nisan 1924, s.434-435.

⁵¹ **TBMM, (GCZ)**, Devre 2, C 4, 39. İnikat, 2. Celse, 16 Nisan 1924, s.436.

⁵² **TBMM, (GCZ)**, Devre 2, C 4, 39. İnikat, 2. Celse, 16 Nisan 1924, s.436.

⁵³ **TBMM, (GCZ)**, Devre 2, C 4, 39. İnikat, 2. Celse, 16 Nisan 1924, s.437.

Hiç bir mani yok. Yalnız Beyefendiler; Heyeti Vekile verdiği kararda şunu düşündü. Dedi ki, bir adam şöyle bir şenaat irtikâp etmiş, diğer bir adam, o da irtikâp etmiş. Fakat berikinin bugün aynı kudrette, aynı kuvvette tekrar olarak aynı şenaati yapabilmesi, imkân ve ihtimâli yok gibidir. Fakat diğeri aynı şenaati irtikâp edebilmek için bütün kuvvetlerle, bütün teşkilât ile mücehhezdir. Bu hususu yalnız maziye değil bilhassa selâmet, emniyet-i umumiye itibarıyla istikbâl babından düşünmek lâzımdır. Meselâ bugün Balıkesir hapishanelerinde 42 tane mevkuf vardır. Bu suretle vatana hiyanet cürmü ile idama mahkûmdurlar, duruyorlar. Bu adamlar o zamanki çete faaliyeti esnasında ve merbutiyetleri, alâkaları dolayısıyla bugün yine memleket içerisinde her türlü teşvikat ve tahrikâtı yapmağa müheyyadırlar ve o kabiliyettedirler. Bugün de, yarın da böyledir. Binaenaleyh biz büyük bir mecburiyet karşısında kaldık ve bu noktainazardan Ziver Bey ithâl edilmedi. Eğer arzu ederseniz onlardan bir tanesini çıkarırız, çizeriz, Ziver Beyi ithâl ederiz. (Hayır sesleri) Maruzatım bundan ibarettir ve bu noktainazardan başka türlü yapmak ve hepsini koyabilmek imkânı yoktur.”

TBMM’de yapılan müzakerelerde Ziver Bey, 150 kişilik listenin dolması dolayısıyla *Yüzellilikler* listesine alınmamıştır. Ziver Bey’in sonraki yaşamına dair bilgiler oldukça kısıtlıdır. Kendisinin Maarif Nezareti’nden emekli olduktan sonra Altınova’ya yerleştiği anlaşılmaktadır. Ziver Bey, 7 Aralık 1926 tarihinde vefat etmiştir. Kabrinin İstanbul veya Altınova’da olduğu tahmin edilmektedir⁵⁴.

⁵⁴ Tuğluk, a.g.e., s.50-51.

SONUÇ

Ziver Bey, Mütareke Döneminde Hürriyet ve İtilaf Partisine mensubiyeti ve İttihatçı karşıtlığı nedeniyle Damat Ferit Paşa'nın yakın adamlarından biriydi. Başarılı bir eğitimci olmasına karşı mülki konularda tecrübesiz olan Ziver Bey, Damat Ferit Paşa'ya olan sadakati sayesinde önemli makamlara getirildi. Ziver Bey'in ilk görevi olan Üsküdar Mutasarrıflığı, Millî Mücadele için stratejik bir bölgeyi kontrol etmekteydi. Millî Mücadele'nin ayakta kalması, İstanbul'dan gelecek silah ve eleman desteğine bağlıydı. İstanbul ile Ankara arasındaki iletişim, Üsküdar ve havalisindeki Kuva-yı Millîye tarafından sağlanmaktaydı. Ziver Bey, Kuva-yı Millîye'nin Üsküdar'daki varlığını sonlandırmak için devletin imkânlarını azami oranda kullandı. Bu hususta İngiliz kuvvetleriyle işbirliği yapmaktan geri durmadı. Fakat aynı kararlılığı ve ciddiyeti Müslüman yerleşimleri tehdit eden Rum çetelerine karşı göstermedi. Ziver Bey'in bu ihanet politikasından cesaret alan Rum çeteleri, uzun süre Müslüman ahaliyi baskı altında tuttu. Ziver Bey'in yoğun çabalarına rağmen, Üsküdar ve havalisinde bulunan Kuva-yı Millîye, zorlukla da olsa İstanbul ile Ankara arasındaki iletişimi sürdürmeyi başardı. Ziver Bey'in Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Harbiye Nezareti vasıtasıyla Kuva-yı Millîye'yi desteklediği yönünde ortaya koyduğu iddialar dikkat çekicidir. Özellikle Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın Anadolu hareketine yakınlığının bir muhalif tarafından vesikalarla ispat edilmesi Milli Mücadele tarihi açısından önemlidir.

Ziver Bey'in Bursa Valiliği, Millî Mücadele aleyhtarı faaliyetlerinin zirveye çıktığı dönem oldu. Yunan işgali altında Bursa'da görev yapan Ziver Bey, bölgedeki Millî Mücadele hareketini söndürmek için Yunanlarla tam bir işbirliği hâlinde çalıştı. Ziver Bey, Anadolu'yu işgal eden Yunan Kralı Konstantin'i Bursa'da ağırlama planları yapacak kadar Yunan yanlısıydı. Bu durum, Yunan işbirlikçiliğinin Millî Mücadele'de geldiği noktayı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ziver Bey'in döneminde Hürriyet ve İtilaf Partisi mensupları, Bursa'da idari hâkimiyeti ele geçirdi. Özellikle Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi ile diğer Hürriyet ve İtilafçıların, Kuva-yı Millîye hareketine karşı Yunanlarla yoğun bir işbirliğine girdiği görülmektedir. İtilafçıların İttihatçılara karşı başlattığı cadı avında çok sayıda Kuva-yı Millîye yanlısı şahıs, farklı yerlere sürgün edildi.

Ali Fuat Paşa'nın Bursa ulemasından aldığı ve Kuva-yı Millîye hareketinin meşru olduğunu gösteren fetva, Ziver Bey'in liderliğinde toplanan saltanata bağlılık mitinginde ulema tarafından reddedildi. Damat Ferit Paşa ve Ziver

Bey, Bursa'daki millî kuvvetleri sindirerek şehrin iki yıl Yunan işgalinde kalmasına neden oldu. Anadolu'ya geçerek TBMM'ye katılan Bursalı milletvekillerinin geride bıraktığı mal varlığına yine Ziver Bey'in döneminde el konuldu. Ziver Bey, üç ay gibi kısa bir süre Bursa Valiliği yapmasına rağmen Millî Mücadele aleyhtarı faaliyetleriyle Ankara nezdinde büyük tepkiler topladı. Ziver Bey'in Bursa Valiliği, TBMM'de *Yüzellilikler* tartışmasında adının ön plana çıkmasına neden oldu. Milletvekillerinin Ziver Bey'in aleyhinde öne sürdüğü iddialar, Türk kamuoyunun kendisine karşı derin bir öfke hissettiğini göstermektedir. Ziver Bey, her ne kadar *Yüzellilikler* listesine alınmasa da koyu bir Millî Mücadele aleyhtarı olarak Türk kamuoyunun hafızasında derin izler bıraktı.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 1164/87257.

BEO, 4585/343816.

BEO, 4627/347009.

Dahiliye Asayiş Kalem-i (DH.EUM.AYŞ), 42/12.

DH.EUM.AYŞ, 42/64.

DH.EUM.AYŞ, 43/8.

Dahiliye İdare-i Umumiye (DH.İ.UM) 19/1.

Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH.KMS), 59/16.

DH.KMS, 60/37.

Dâhiliye Mektubi Kalem-i (DH. MKT), 981/40.

Dâhiliye Muhasebe Kalem-i (DH. EUM.MH), 195/66.

DH.EUM.MH. 188/7.

DH.EUM.MH. 196/66.

Dahiliye Şifre Kalem-i (DH.ŞFR), 660/161.

Dahiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü (DH.UMVM), 48-20.

DH.UMVM.125/79.

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT), 43/16.

İ.DUİT, 43/44.

Maarif Nezareti Mektubi Kalem-i (MF. MKT), 244/25.

MF. MKT, 526/67.

MF. MKT, 762/29.

MF. MKT, 981/40.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 252/36.

TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), Devre 1, C 27, İçtima 197, 22 Nisan 1923.

TBMM, Gizli Celse Zabıtları (GCZ), Devre 2, C 4, 39. İnikat, 2. Celse, 16 Nisan 1924.

Artuk, İbrahim, “Nişan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C 33, 2007, s.154-156.

Aydoğdu, Murat, “Kocaeli Yarımadası’nda Karakol Cemiyeti-Mustafa Kemal Paşa Rekabeti ve Yahya Kaptan Olayı II”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 26, S 76, 2010, s.155-200.

Beyoğlu, Süleyman “I. Dünya Savaşı’nda ve Millî Mücadele Yıllarında Üsküdar (1915-1922)”, Üsküdar Sempozyumu IV, C II, İstanbul 2006, s.283-304.

Bingöl, Sedat, **Yüzellilikler Meselesi**, Dorlion Yayınları, Ankara 2020.

Bozkurt, Celil, “Millî Mücadelede Bursa Uleması: Yunan İşgalinde Bursa’da Saltanata Bağlılık Mitingi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 37, S 103, Mayıs 2021, s.77-104.

Eğilmez, Mümtaz Şükrü, **Millî Mücadele’de Bursa**, (Yay Haz. İhsan Ilgar), Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

Ertürk, Hüsamettin, İki Devrin Perde Arkası, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996.

Günay, Nejla, “Teceddüt Fırkası”, **Atatürk Ansiklopedisi**, <https://ataturkan-siklopedisi.gov.tr/bilgi/teceddut-firkasi>, Erişim tarihi: 20 Eylül 2022.

Karakoç, Ercan, “Millî Mücadele’de Üsküdar”, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu II**, C 2, İstanbul 2004, s.151-159.

Özer, İsmail, “Mütareke Döneminde Faaliyet Gösteren Kuvayı Milliye’ye Muhalif, İngilizlere Muhib Cemiyetlerden İlâ-yı Vatan Cemiyeti”, **Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi**, C 13, S 29, Mart 2020, s.450-465.

Pehlivanlı, Hamit, **Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı**, Genelkurmay Basımevi, 1992.

Saygı, Serhan Kemal, **Meclis-i Mebusan İzmir Mebusları 1908-1918**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014.

Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, C 1, 8. Baskı, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987.

Tuğluk, Abdulhakim, **Midillili Mehmed Ziver Bey**, Efe Akademi, İstanbul 20021.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 34. Baskı, İstanbul 2017.

İkdam

Sabah

Tanin

<https://amopa.asso.fr/lordre-des-palmes-academiques>, Erişim tarihi: 25 Eylül 2022.

http://www.bursadakultur.org/koskler_bursa.htm, Erişim tarihi: 25 Eylül 2022.

